

ULOGA CIVILA U IZVJEŠTAVANJU IZ SAVREMENIH ORUŽANIH SUKOBA

Dejan Kovačević ¹

Ključne riječi: građansko svjedočenje, ratno izvještavanje, otvoreni izvori, verifikacija sadržaja, digitalne platforme.

Sažetak: Savremeni oružani sukobi sve češće se odvijaju u uslovima u kojima je profesionalnim izveštaićima pristup terenu ograničen ili onemogućen, zbog čega ulogu izvora preuzimaju civili. Ovo istraživanje uporednom analizom dva slučaja, sukoba u Gazi i Ukrajini, ispituje kako različiti uslovi pristupa oblikuju građansko svjedočenje i mogućnost njegove provjere. Rad razmatra prednosti takvog izvještavanja, poput autentičnosti neposrednog iskustva, ali i ograničenja koja obuhvataju otežanu verifikaciju, uticaj platformi na vidljivost sadržaja i rizike po one koji ga objavljuju. Nalazi ukazuju da se teškoće ne umanjuju sa boljom dostupnošću terena, nego mijenjaju svoj oblik.

THE ROLE OF CIVILIANS IN REPORTING FROM CONTEMPORARY ARMED CONFLICTS

Keywords: citizen witnessing, war reporting, open sources, content verification, digital platforms

Abstract: Contemporary armed conflicts increasingly unfold in conditions where professional reporters have limited or no access to the field, leading civilians to assume the role of information sources. Through a comparative analysis of two cases, the conflicts in Gaza and Ukraine, this research examines how different access conditions shape citizen witnessing and the possibility of verifying its content. The paper considers the advantages of such reporting, including the authenticity of direct experience, as well as its limitations, encompassing impeded verification, platform influence on content visibility, and risks to those who publish it. The findings indicate that difficulties do not diminish with improved field access, but rather change form.

1. Uvod

Izveštavanje iz ratnih zona oduvijek je podrazumijevalo prisustvo na mjestu događaja. Novinar koji izvještava o sukobu tradicionalno je onaj koji je otišao na mjesto događaja, neposredno ga posmatrao i o njemu izvijestio javnost. Međutim, u savremenim oružanim sukobima ta pretpostavka sve češće ne važi. Pristup terenu može biti ograničen, uslovljen pratnjom ili potpuno onemogućen, zbog čega profesionalni izveštaić ostaje izvan područja o kojem izvještava.

1 1] Student na „Banjaluka College“, smjer „Novinarstvo i multimedija“, kovacevic1926@gmail.com

Informisanje javnosti time ne prestaje. Umjesto novinara, događaje bilježe oni koji su se zatekli na licu mjesta. Stanovnici, lokalni izvještači i slučajni očevici objavljuju snimke i informacije na digitalnim platformama. Takvi sadržaji potom postaju dostupni međunarodnim medijima, istražiteljima, a u određenim slučajevima i pravosudnim institucijama. Sadržaj nastao izvan redakcije tako ulazi u javni prostor bez uredničke provjere koja je tradicionalno predstavljala jedan od osnovnih uslova objavljivanja.

Cilj ovog rada jeste da ispita ulogu civila kao izvora informacija u savremenim oružanim sukobima, sa posebnim naglaskom na okolnosti u kojima je pristup terenu profesionalnim izvještačima ograničen ili onemogućen. Centralno istraživačko pitanje glasi: Kako različiti uslovi pristupa ratnom području oblikuju ulogu civila kao izvora informacija i mogućnost provjere sadržaja koji oni objavljuju?

Analiza se zasniva na dva slučaja izabrana upravo prema kriterijumu dostupnosti terena profesionalnim izvještačima. Sukob u Gazi razmatra se kao primjer gotovo potpunog ograničenja nezavisnog pristupa, u kojem građansko svjedočenje predstavlja jedan od ključnih oblika neposrednog izvještavanja sa terena. Rat u Ukrajini razmatra se kao primjer djelimično dostupnog ratišta, gdje građanski sadržaj postoji uporedo sa profesionalnim izvještavanjem, ali u informacionom okruženju obilježenom razvijenim komunikacionim i propagandnim djelovanjem različitih aktera.

Rad je podijeljen u nekoliko cjelina. Nakon obrazloženja metodološkog pristupa, u teorijskom dijelu određuje se pojam građanskog svjedočenja, razmatraju se otvoreni izvori kao metod provjere i ispituju granice njihove pouzdanosti. Slijede dvije studije slučaja, nakon čega se u posebnom poglavlju poredе uočeni obrasci i razmatraju njihove sličnosti i razlike. Rad se završava zaključnim razmatranjima.

2. Metodologija istraživanja

Rad se zasniva na kvalitativnom pristupu i metodi uporedne analize dva slučaja, sa ciljem da se utvrdi kako različiti uslovi pristupa ratnom području oblikuju ulogu civila kao izvora informacija. Studija slučaja izabrana je kao osnovna istraživačka strategija jer omogućava detaljno sagledavanje okolnosti u kojima građansko svjedočenje nastaje i u kojima se procjenjuje njegova vjerodostojnost.

Za poređenje su odabrani sukobi u Gazi i Ukrajini. Osnovni kriterijum odabira bio je stepen dostupnosti terena profesionalnim izvještačima. Prvi slučaj predstavlja okolnosti u kojima je nezavisan pristup stranim novinarima onemogućen, dok je ulazak bio moguć samo u ograničenim i kontrolisanim uslovima, uz pratnju vojnih struktura. U takvim okolnostima lokalni izvještači i građansko svjedočenje postaju ključni izvori neposrednih informacija sa terena. Drugi slučaj predstavlja okolnosti u kojima je pristup ograničen na pojedina područja, ali nije u potpunosti ukinut, zbog čega građanski sadržaj postoji uporedo sa profesionalnim izvještavanjem.

Empirijsku osnovu rada čini analiza sekundarne literature iz oblasti novinarstva, medijskih studija i istraživanja zasnovanih na otvorenim izvorima, uključujući naučne članke, poglavlja u zbornicima i radove sa naučnih skupova. Za podatke o uslovima pristupa terenu korišćeni su i izvještaji međunarodnih organizacija koje se bave slobodom medija. Podaci iz tih izvještaja korišćeni su kao činjenična građa, dok se ocjene organizacija koje ih objavljuju ne preuzimaju kao stavovi autora ovog rada.

Usporedna analiza usmjerena je na četiri ključne kategorije: uslove pristupa terenu, akte-re koji preuzimaju ulogu izvora, prepreke provjeri prikupljenog sadržaja i ulogu digitalnih platformi u određivanju njegove vidljivosti, kao i rizike kojima su izloženi oni koji takav sadržaj objavljuju.

3. Od svjedočenja do dokaza u digitalnom ratnom izvještavanju

Pojam građanskog svjedočenja u ratu teško je precizno odrediti. Gotovo svaki stanovnik ratom zahvaćenog područja danas nosi mobilni telefon kojim može zabilježiti ono što vidi. Iz toga, međutim, ne slijedi da je svaki takav snimak ujedno i svjedočanstvo.

Andén-Papadopoulos (2014) naglašava da postoji suštinska razlika između bilježenja svakodnevnih životnih trenutaka i dokumentovanja događaja u uslovima represije, gdje samo snimanje postaje oblik otpora i izlaže pojedinca fizičkoj opasnosti. **Razliku, dakle, ne pravi tehnika, već rizik i namjera.** Očevidac je onaj koji je nešto vidio, dok je svjedok onaj koji je odlučio da o viđenom javno govori. Ritualizovana upotreba mobilne kamere postaje način dokumentovanja političkog neslaganja, pri čemu pojedinci stvaraju javni zapis o sopstvenom izlaganju riziku, s ciljem uvjeravanja javnosti u autentičnost i značaj tih događaja (Andén-Papadopoulos, 2014).

Ostaje pitanje šta takvo svjedočenje u ratu uopšte pokreće. Odgovor rijetko leži u želji da se preuzme uloga izvještača, a češće je posljedica praznine koja nastane kada profesionalci nestanu sa terena. Veća dostupnost sadržaja iz otvorenih izvora, zajedno sa razvojem savremenih tehnologija, značajno je unaprijedila mogućnosti prikupljanja obavještajnih podataka, uključujući i područja koja su ranije bila teško dostupna zbog odsustva izvještača na terenu (Pitman & Walsh, 2025).

Promijenio se i put kojim informacija stiže do javnosti. Andén-Papadopoulos (2014) primjećuje da je razvoj novih mobilnih medija omogućio pojedincima znatno veći stepen umreženosti i komunikacione autonomije, čime su stekli mogućnost da informacije dijele bez prolaska kroz tradicionalne uredničke i cenzorske procedure. Tu leži i sva snaga i sva slabost pojave. Sadržaj stiže neposredno, ali stiže i neprovjeren, jer je zajedno sa cenzorom uklonjen i urednik. Iako Telegram kanali ne raspolažu formalnim mehanizmima odgovornosti, njihova neposrednost i široka dostupnost stvaraju prostor za širenje alternativnih narativa i doprinose popunjavanju informacionih praznina koje nastaju usljed ograničenja mejnstrim medija u ratnim okolnostima (Weimann-Saks i dr., 2026).

U tom prostoru pojavili su se i akteri koje je teško svrstati. Razvoj digitalnih platformi omogućio je pojavu novih aktera na marginama novinarstva koji, uprkos tome što ne pripadaju tradicionalnim medijskim strukturama, nastoje da steknu profesionalni legitimitet (Weimann-Saks i dr., 2026). Oni nisu novinari, ali ni obični korisnici, pa se pitanje njihove vjerodostojnosti ne može riješiti pozivanjem na status.

Ako sadržaj ne dolazi kroz provjerene kanale, ostaje pitanje na osnovu čega se utvrđuje da je tačan. Odgovor na to pitanje ponudila je obavještajna praksa, a ne novinarstvo. OSINT predstavlja obavještajni proizvod zasnovan na javno dostupnim informacijama koje se sistematski prikupljaju, analiziraju i blagovremeno dostavljaju korisnicima radi ispunjavanja konkretnih obavještajnih potreba (ODNI, 2011, prema Pitman & Walsh, 2025). Ključna riječ u toj definiciji je sistematičnost, jer sadržaj koji svako može vidjeti postaje obavještajni podatak tek kada se obradi po utvrđenom postupku.

Nekada su mogućnosti prikupljanja obavještajnih podataka iz otvorenih izvora bile dostupne gotovo isključivo državnim obavještajnim službama. Danas su, kako navode Pitman i Walsh (2025), dostupne i široj javnosti, pri čemu njihov značaj i primjena kontinuirano rastu. Pojedinaac sa pristupom internetu može doći do zaključaka za koje je ranije bila potrebna državna struktura.

Sam postupak u praksi je ustaljen. Yann Tessier, urednik agencije Reuters, opisuje ono što je postalo uobičajena provjera korisnički generisanog sadržaja. Provjeravaju se odvojeno snimak i informacija, traži se najstarija dostupna verzija, snimak se dijeli na ključne kadrove radi obrnute pretrage slika, a lokacija se utvrđuje pomoću mapa i triangulacije (Murrell, 2018). Riječ je o koracima koje pojedinačno može izvesti svako ko zna gdje da traži.

Jedan od najpoznatijih primjera takve prakse je Bellingcat, organizacija osnovana 2014. godine koja se bavi istragama iz otvorenih izvora. Njeno finansiranje najvećim dijelom potiče od neprofitnih organizacija, dok je državno finansiranje zanemarljivo. Status organizacije nije nesporan, budući da ju je Ruska Federacija označila kao stranog agenta. Njeni nalazi se ovdje ne uzimaju kao mjerilo tačnosti, nego kao građa iz koje se vidi kako ovakve istrage izgledaju u praksi.

Razmjeru pokazuje analiza 286 njenih istraga sprovedenih u periodu od 2014. do 2024. godine. Fotografija ili videosnimak korišćeni su kao potkrepljujući dokaz u čak 98 odsto slučajeva, dok su najzastupljeniji izvor podataka bile društvene mreže, a slijede veb-sajtovi te satelitski snimci i mape (Pitman & Walsh, 2025). Iskazi iz prve ruke činili su tek desetinu ukupne građe. Svjedok je, prema tome, i dalje polazna tačka, ali se do njega najčešće dolazi posredno, preko onoga što je ostavio na mreži.

Prije nego što se otvori pitanje pouzdanosti, treba reći šta se ovim oblikom izvještavanja dobija. Zbog neposrednog učešća u kriznim događajima, subjektivni svjedoci mogu publici pružiti uvjerljiviji i autentičniji uvid u proživljeno iskustvo nego snimci koje stvaraju novinari ili drugi profesionalni posmatrači (Andén-Papadopoulos, 2014). Novinar dolazi na mjesto događaja, dok civil na njemu živi.

Ta prednost, međutim, ne znači i punu samostalnost. Iako lokalni očevici mogu zabilježiti događaje od velikog značaja, njihovi snimci najčešće dobijaju međunarodnu vidljivost tek nakon što ih prepoznaju i prenesu etablirani mejnstrim mediji (Andén-Papadopoulos, 2014).

Sve to ne rješava osnovni problem. Rauchfleisch i saradnici (2017) navode da u novinarstvu još uvijek nije razvijena univerzalno prihvaćena metodologija za provjeru informacija sa društvenih mreža, zbog čega je novinarima otežano pouzdano razlikovanje vjerodostojnih od neprovjerenih sadržaja.

Kada mediji sadržaj preuzmu, javlja se obrazac zabilježen u više istraživanja. Odluka drugih medija da objave određeni sadržaj postaje dovoljan razlog da ga i ostale redakcije smatraju vjerodostojnim, jer se u uslovima neizvjesnosti tuđe objave koriste kao potvrda sopstvenih procjena, pa se rasprostranjenost pogrešno tumači kao dokaz tačnosti (Murrell, 2018; Rauchfleisch i dr., 2017; McPherson i dr., 2019).

Postoji i mogućnost u kojoj svjedok govori istinu, a materijal ipak ne izdrži provjeru. Svjedoci ponekad, umjesto autentičnih fotografija konkretnog događaja, objavljuju ilustrativne snimke sličnih situacija, bilo zato što njima ne raspoložu ili iz etičkih razloga izbjegavaju prikazivanje žrtava, nastojeći tako da prenesu suštinu sopstvenog iskustva (McP-

herson i dr., 2019). Snimak ovdje nije dokaz nego ilustracija, a poruka koju nosi glasi da se dogodilo nešto slično ovome.

Ni samo svjedočenje nije neutralno. Građansko svjedočenje često nije potpuno neutralno, jer njegovi autori mogu svjesno birati i objavljivati sadržaj koji podržava određene ciljeve ili stavove, zbog čega se granica između svjedočenja i političkog aktivizma nerijetko briše (Andén-Papadopoulos, 2014). Uz to, prisustvo kamere može uticati na ponašanje učesnika i razvoj samog događaja, pa čak i dovesti do postupaka koji se bez snimanja vjerovatno ne bi dogodili (Andén-Papadopoulos, 2014).

Ostaje pitanje šta iz svega toga slijedi za odnos profesionalca i građanina. Autoritet u digitalnim istragama ne proizlazi prvenstveno iz stručnog statusa istraživača, već iz primjene standardizovanih i ponovljivih metodoloških postupaka (Orentlicher, prema McPherson i dr., 2019). Iz toga slijedi da ta dva aktera nisu zamjenjiva, nego komplementarna. Dok stručnjaci svoj autoritet grade na iskustvu i metodološkoj osposobljenosti, vjerodostojnost građanskih svjedoka počiva na autentičnosti neposrednog iskustva i poznavanju lokalnih prilika (McPherson i dr., 2019). Upravo zato profesija svoj kredibilitet može očuvati jedino dosljednim poštovanjem standarda koji garantuju tačnost izvještavanja (Rauchfleisch i dr., 2017).

Sve navedeno pretpostavlja da profesionalac i građanin djeluju uporedo. Ostaje da se vidi šta biva sa tim odnosom kada profesionalca na terenu više nema.

4. Građansko izvještavanje u uslovima potpunog ograničenja pristupa: slučaj gaze

Pojam građanskog svjedočenja u ratu teško je precizno odrediti. Gotovo svaki stanovnik ratom zahvaćenog područja danas posjeduje mobilni telefon kojim može zabilježiti ono što vidi. Iz toga, međutim, ne proizlazi da je svaki takav snimak ujedno i svjedočanstvo.

Andén-Papadopoulos (2014) naglašava da postoji suštinska razlika između bilježenja svakodnevnih životnih trenutaka i dokumentovanja događaja u uslovima represije, u kojima samo snimanje može postati oblik otpora i izložiti pojedinca fizičkoj opasnosti. Razliku, dakle, ne određuje samo tehnologija, već i rizik kojem se pojedinac izlaže, kao i njegova namjera. Očevidac je onaj koji je nešto vidio, dok svjedok postaje onaj koji je odlučio da o viđenom javno govori. Ritualizovana upotreba mobilne kamere može postati način dokumentovanja političkog neslaganja, pri čemu pojedinci stvaraju javni zapis o sopstvenom izlaganju riziku s ciljem uvjeravanja javnosti u autentičnost i značaj događaja kojima su svjedočili (Andén-Papadopoulos, 2014).

Ostaje pitanje šta takvo svjedočenje u ratnim okolnostima pokreće. Odgovor rijetko leži u želji pojedinca da preuzme ulogu profesionalnog izvještača, a češće predstavlja posljedicu informacione praznine koja nastaje kada profesionalni novinari nisu prisutni na terenu. Veća dostupnost sadržaja iz otvorenih izvora, zajedno sa razvojem savremenih tehnologija, značajno je unaprijedila mogućnosti prikupljanja obavještajnih podataka, uključujući podatke sa područja koja su ranije bila teško dostupna zbog odsustva izvještača na terenu (Pitman & Walsh, 2025).

Promijenio se i put kojim informacije stižu do javnosti. Andén-Papadopoulos (2014) primjećuje da je razvoj novih mobilnih medija omogućio pojedincima znatno veći stepen umreženosti i komunikacione autonomije, čime su stekli mogućnost da informacije dijele

bez prolaska kroz tradicionalne uredničke i cenzorske procedure. U tome se istovremeno ogledaju i snaga i slabost ove pojave. Sadržaj do publike stiže neposredno, ali često i bez prethodne provjere, jer izostankom tradicionalnog medijskog posredovanja izostaju i uobičajeni urednički mehanizmi verifikacije. Iako Telegram kanali ne raspolazu formalnim mehanizmima odgovornosti, njihova neposrednost i široka dostupnost stvaraju prostor za širenje alternativnih narativa i doprinose popunjavanju informacionih praznina koje nastaju usljed ograničenja tradicionalnih medija u ratnim okolnostima (Weimann-Saks et al., 2026).

U takvom informacionom prostoru pojavili su se i akteri koje je teško svrstati u tradicionalne kategorije. Razvoj digitalnih platformi omogućio je pojavu novih aktera na marginama novinarstva koji, iako ne pripadaju tradicionalnim medijskim strukturama, nastoje da steknu određeni profesionalni legitimitet (Weimann-Saks et al., 2026). Oni nisu profesionalni novinari, ali se njihova uloga ne može svesti ni na ulogu običnih korisnika digitalnih platformi. Zbog toga se pitanje njihove vjerodostojnosti ne može riješiti isključivo pozivanjem na njihov profesionalni status.

Ako sadržaj ne dolazi kroz prethodno provjerene kanale, postavlja se pitanje na osnovu čega se može utvrditi njegova tačnost. Jedan od odgovora na ovaj problem pružaju metode razvijene u okviru obavještajne prakse. OSINT (open-source intelligence) predstavlja obavještajni proizvod zasnovan na javno dostupnim informacijama koje se sistematski prikupljaju, analiziraju i blagovremeno dostavljaju korisnicima radi ispunjavanja konkretnih obavještajnih potreba (Office of the Director of National Intelligence [ODNI], 2011, kako je navedeno u Pitman & Walsh, 2025). Ključni element ove definicije jeste sistematičnost, jer sadržaj koji je javno dostupan postaje analitički relevantan tek nakon što se obradi prema utvrđenom postupku.

Mogućnosti prikupljanja i analize obavještajnih podataka iz otvorenih izvora nekada su bile dostupne gotovo isključivo državnim institucijama i obavještajnim službama. Danas su, kako navode Pitman & Walsh (2025), takve mogućnosti dostupne i široj javnosti, pri čemu njihov značaj i primjena kontinuirano rastu. Pojedinaac sa pristupom internetu i odgovarajućim znanjem tako može doći do zaključaka za čije su izvođenje ranije bili potrebni resursi institucionalnih struktura.

Postupak provjere korisnički generisanog sadržaja u međuvremenu je postao relativno ustaljen. Yann Tessier, urednik agencije Reuters, opisuje postupak u kojem se odvojeno provjeravaju snimak i informacija, traži najstarija dostupna verzija sadržaja, snimak dijeli na ključne kadrove radi obrnute pretrage slika, dok se lokacija utvrđuje pomoću mapa i postupaka geolokacije i triangulacije (Murrell, 2018). Riječ je o postupcima koji su, zahvaljujući javno dostupnim digitalnim alatima, postali dostupni i korisnicima izvan profesionalnih medijskih i obavještajnih institucija.

Jedan od najpoznatijih primjera takve prakse jeste Bellingcat, organizacija osnovana 2014. godine koja se bavi istragama zasnovanim na otvorenim izvorima. U kontekstu ovog rada nalazi te organizacije ne posmatraju se kao unaprijed prihvaćeno mjerilo tačnosti, već kao primjer načina na koji se istrage zasnovane na otvorenim izvorima sprovode u praksi.

Analiza 286 Bellingcatovih istraga sprovedenih u periodu od 2014. do 2024. godine pokazuje značaj vizuelnog i digitalnog materijala u takvim postupcima. Fotografije ili videonimci korišćeni su kao potkrepljujući dokaz u 98% analiziranih slučajeva, dok su društvene mreže bile najzastupljeniji izvor podataka, nakon kojih slijede veb-sajtovi, satelitski

snimci i mape (Pitman & Walsh, 2025). Iskazi iz prve ruke činili su približno desetinu ukupne analizirane građe. Svjedok, prema tome, i dalje može predstavljati polaznu tačku istrage, ali se do njegovog svjedočanstva sve češće dolazi posredno, preko digitalnog traga koji je ostavio na mreži.

Prije nego što se razmotri pitanje pouzdanosti, potrebno je ukazati na prednosti koje građansko svjedočenje donosi ratnom izvještavanju. Zbog neposrednog učešća u kriznim događajima, građanski svjedoci mogu publici pružiti uvjerljiviji i autentičniji uvid u proživljeno iskustvo od onoga koji je moguće ostvariti isključivo posredstvom profesionalnih posmatrača (Andén-Papadopoulos, 2014). Novinar, po pravilu, dolazi na mjesto događaja kako bi o njemu izvještavao, dok civil na tom mjestu živi i događaj neposredno proživljava.

Ta prednost, međutim, ne podrazumijeva potpunu samostalnost građanskih svjedoka u procesu javnog informisanja. Iako lokalni očevici mogu zabilježiti događaje od velikog značaja, njihovi snimci najčešće dobijaju međunarodnu vidljivost tek nakon što ih prepoznaju i prenesu etablirani mediji (Andén-Papadopoulos, 2014). Profesionalni mediji, prema tome, i dalje imaju važnu ulogu u izboru, provjeri i distribuciji građanskog sadržaja široj publici.

Osnovni problem takvog sadržaja ostaje njegova provjera. Rauchfleisch et al. (2017) navode da u novinarstvu nije razvijena univerzalno prihvaćena metodologija za provjeru informacija sa društvenih mreža, zbog čega je novinarima otežano pouzdano razlikovanje vjerodostojnog sadržaja od neprovjerenih ili netačnih informacija.

Kada mediji preuzimaju korisnički generisan sadržaj, može se javiti dodatni problem: prethodna objava u drugim medijima počinje da se posmatra kao pokazatelj njegove vjerodostojnosti. U uslovima neizvjesnosti, objavljivanje određenog sadržaja u drugim redakcijama može poslužiti kao potvrda sopstvene procjene, zbog čega se rasprostranjenost informacije pogrešno može protumačiti kao dokaz njene tačnosti (McPherson et al., 2019; Murrell, 2018; Rauchfleisch et al., 2017).

Moguća je i situacija u kojoj svjedok vjerodostojno opisuje događaj, ali vizuelni materijal koji objavljuje ne može izdržati postupak provjere. Svjedoci ponekad, umjesto autentičnih fotografija konkretnog događaja, objavljuju ilustrativne snimke sličnih situacija, bilo zato što ne raspolazu originalnim materijalom bilo zato što iz etičkih razloga izbjegavaju prikazivanje žrtava. Na taj način nastoje prenijeti suštinu sopstvenog iskustva, iako objavljeni vizuelni sadržaj ne predstavlja neposredan dokaz konkretnog događaja (McPherson et al., 2019). U takvim slučajevima potrebno je jasno razlikovati svjedočanstvo o događaju od materijala kojim se ono ilustruje.

Ni samo građansko svjedočenje nije nužno neutralno. Autori mogu svjesno birati i objavljivati sadržaje koji podržavaju određene političke ciljeve ili stavove, zbog čega se granica između svjedočenja i političkog aktivizma može zamagliti (Andén-Papadopoulos, 2014). Pored toga, prisustvo kamere može uticati na ponašanje učesnika i razvoj događaja, pa čak i podstaći postupke do kojih bez prisustva kamere možda ne bi došlo (Andén-Papadopoulos, 2014).

Postavlja se, stoga, pitanje odnosa između profesionalnog izvještača i građanskog svjedoka. Prema Orentlicher (kako je navedeno u McPherson et al., 2019), autoritet u digitalnim istragama ne proizlazi prvenstveno iz formalnog stručnog statusa istraživača, već iz primjene standardizovanih, transparentnih i ponovljivih metodoloških postupaka. Iz toga proizlazi da profesionalni izvještač i građanski svjedok nisu međusobno zamjenjivi, već mogu imati komplementarne uloge.

Dok profesionalci svoj autoritet grade na iskustvu, stručnom znanju i metodološkoj osposobljenosti, vjerodostojnost građanskih svjedoka može počivati na autentičnosti neposrednog iskustva i poznavanju lokalnih prilika (McPherson et al., 2019). Profesionalno novinarstvo, sa druge strane, svoj kredibilitet može očuvati dosljednim poštovanjem standarda kojima se obezbjeđuje tačnost i provjerljivost objavljenih informacija (Rauchfleisch et al., 2017).

Profesionalni izvještač i građanski svjedok, prema tome, imaju različite, ali potencijalno komplementarne funkcije. Građanski svjedok omogućava neposredan pristup događaju, dok profesionalni novinar sadržaj stavlja u širi kontekst, provjerava ga i procjenjuje prema profesionalnim standardima. Takav odnos, međutim, pretpostavlja da oba aktera djeluju uporedo. Ostaje pitanje šta se događa kada profesionalnog izvještača na terenu više nema.

5. Građansko izvještavanje u uslovima djelimično dostupnog ratišta: slučaj ukrajine

Za razliku od prethodnog slučaja, ovdje pristup terenu nije bio ukinut, već ograničen. Profesionalni izvještači ostali su prisutni i radili su samostalno, iako ne svuda i ne u svakom trenutku.

Civil time nije postao jedini izvor informacija, već jedan od više njih. Problem se, stoga, premješta sa pitanja ko izvještava na pitanje kojem se dijelu objavljenog sadržaja može vjerovati.

Ipak, ni prisustvo profesionalnih izvještača nije značilo neometan pristup informacijama. Nagli rast popularnosti Telegrama u Ukrajini nakon 2022. godine povezan je sa ograničenom dostupnošću informacija iz tradicionalnih medija, usljed vojne cenzure i nemogućnosti novinara da izvještavaju iz brojnih ratnih područja (Bareikytė & Makhortykh, 2025). Razmjere tog pomjeranja pokazuje istraživanje Nemkova et al. (2023), zasnovano na analizi 95 javnih kanala na Telegramu, među kojima su bili kanali bliski i ruskoj i ukrajinskoj strani. U postsovjetskim zemljama Telegram je tokom 2022. godine bio znatno rasprostranjeniji od Twittera, što ga je učinilo jednom od ključnih platformi za razmjenu informacija u kontekstu rata (Nemkova et al., 2023).

Izbor te platforme nije bio slučajan. Telegram se izdvaja kao jedna od bezbjednijih komunikacionih platformi u regionu, zbog čega predstavlja pogodno okruženje za prijavljivanje mogućih ratnih zločina i drugih osjetljivih događaja (Nemkova et al., 2023). Ista svojstva koja štite pošiljaoca čine ovu platformu privlačnom i akterima koji nastupaju u ime državnih struktura.

Dodatni značaj Telegrama proizlazi iz činjenice da ga za komunikaciju i objavljivanje informacija koriste zvanični predstavnici sukobljenih strana, kao i brojni informativni kanali, čime je postao jedno od centralnih mjesta razmjene politički osjetljivih informacija (Nemkova et al., 2023). Na istoj platformi tako se pojavljuju i saopštenja zaraćenih strana i snimci koje objavljuju stanovnici ratom zahvaćenih područja.

Među onima koji objavljuju takav sadržaj izdvojila se grupa koju je teško svrstati u postojeće kategorije. Etnografska analiza sadržaja ukrajinskih autora na digitalnim platformama tokom 2022. godine opisuje ih kao ratne influensere. Riječ je o akterima koji nisu profesionalni novinari, ali u ratnim okolnostima preuzimaju neke od njihovih funkcija. Ratni influenseri predstavljaju autore sadržaja koji djeluju iz zona sukoba i privlače veliku publiku

koristeći nekonvencionalne oblike ratne komunikacije, pri čemu svoja iskustva prenose putem specifičnih internet izraza i retoričkih obrazaca (Divon & Eriksson Krutrök, 2025).

Od građanskih novinara razlikuju se prema svom položaju u odnosu na događaj. Za razliku od građanskih novinara, koji mogu izvještavati kao posmatrači kriznih događaja, ratni influenseri neposredno djeluju unutar prostora zahvaćenog sukobom (Divon & Eriksson Krutrök, 2025). Oni izvještavaju zato što su već dio tog prostora, a ne zato što su na mjesto događaja došli sa prvenstvenom namjerom da o njemu izvještavaju.

Njihov sadržaj ne oblikuju prvenstveno tradicionalna urednička mjerila, već kriterijumi vidljivosti karakteristični za digitalne platforme. Način komunikacije ratnih influensera u velikoj mjeri prilagođen je pravilima ekonomije pažnje, zbog čega oni koriste popularne estetske obrasce i komunikacione stilove kako bi povećali vidljivost svog sadržaja (Divon & Eriksson Krutrök, 2025). Time se javlja rizik da se sadržaj prilagođava onome što privlači pažnju i podstiče dijeljenje, umjesto onome što je moguće pouzdano provjeriti.

Odatle proizlazi i jedna od osnovnih slabosti takvog izvještavanja. Budući da nisu vezani za profesionalne medije niti za formalne društvene organizacije, ratni influenseri često djeluju izvan uobičajenih etičkih i profesionalnih standarda, što povećava rizik od širenja dezinformacija i obmanjujućih glasina (Divon & Eriksson Krutrök, 2025). Takvu slabost, međutim, ne treba posmatrati isključivo kao svojstvo pojedinaca. Djelovanje ratnih influensera često je oblikovano snažnim osjećajem nacionalne pripadnosti, zbog čega njihova komunikacija u kriznim okolnostima može odražavati obrazac okupljanja oko zajedničkog nacionalnog cilja (Baum, 2002, kako je navedeno u Divon & Eriksson Krutrök, 2025). Pristrasnost se u takvim okolnostima može posmatrati kao posljedica položaja pojedinca unutar sukoba, a ne nužno kao njegova individualna karakteristika.

Postoji još jedna okolnost koja građansko svjedočenje u ovom sukobu čini specifičnim. Sadržaj koji pojedinac objavi može poslužiti i svrsi različitoj od one kojoj je prvobitno bio namijenjen. Na to upućuje istraživanje Pendryja (2017), zasnovano na intervjuima vođenim u Kijevu sa građanskim izvorima, istraživačima i predstavnicima bezbjednosnih struktura, a koje se odnosi na raniju fazu sukoba, prije njegove potpune eskalacije. Prema iskazu portparola ukrajinskog Generalštaba navedenom kod Pendryja (2017), civili su, za razliku od pripadnika obavještajnih službi, mogli nesmetano prikupljati informacije, fotografisati i snimati događaje na terenu, zbog čega su predstavljali vrijedan izvor obavještajnih podataka.

Upravo ono što civila čini vjerodostojnim svjedokom može ga učiniti i korisnim izvorom za vojne strukture. Njegovo prisustvo ne mora izazivati sumnju, zbog čega može posmatrati i zabilježiti ono čemu pripadnici formalnih struktura možda ne bi mogli pristupiti na isti način. Uticaj je, međutim, djelovao i u suprotnom smjeru. Jedan od sagovornika opisao je da je, na zahtjev osobe povezane sa bezbjednosnim strukturama, odustao od objavljivanja informacija o kretanju vojne kolone kako ne bi ugrozio vojnu operaciju (Pendry, 2017).

Vremenom su i sami korisnici postali svjesniji posljedica objavljivanja takvih sadržaja. Korisnici Telegrama postepeno su razvili veću svijest o rizicima dijeljenja ratnih sadržaja, upozoravajući na to da objavljivanje fotografija i videosnimaka može ugroziti bezbjednost civila, pomoći protivničkim vojnim snagama ili doprinijeti širenju dezinformacija (Ba-reikytė & Makhortykh, 2025). Snimak time prestaje da bude samo svjedočanstvo i može postati podatak od vojnog značaja.

Iz svega navedenog proizlazi da provjera sadržaja u ovom sukobu nailazi na prepreke koje u drugim okolnostima ne moraju biti jednako izražene. Jedan od najoštrijih nalaza odnosi se na spremnost pojedinih izvora da svjesno objave netačan sadržaj. Većina ispitanika u istraživanju navela je da bi bila spremna da objavi netačne informacije na društvenim mrežama ukoliko bi vjerovala da bi takvo postupanje doprinijelo ratnim ciljevima, dok su pojedini sagovornici tvrdili da su takvu praksu već primjenjivali (Pendry, 2017). Riječ je, dakle, o svjesnoj namjeri objavljivanja netačnih informacija u funkciji ostvarivanja ratnih ciljeva.

Otežana je i jedna od osnovnih provjera – utvrđivanje mjesta nastanka sadržaja. Istraživanje pokazuje da korisnička imena koja upućuju na određene lokacije na ratištu ne predstavljaju pouzdan pokazatelj stvarnog mjesta sa kojeg korisnici djeluju (Pendry, 2017). Dodatni problem predstavlja redoslijed objavljivanja i provjere. Prema iskazu sagovornika navedenom kod Pendryja (2017), jedan od ključnih izazova otvorenih izvora jeste činjenica da se sadržaj često prvo objavljuje, a tek potom provjerava, umjesto da verifikacija prethodi njegovom javnom plasiranju.

Uobičajena pretpostavka da nepouzdan sadržaj prvenstveno potiče sa anonimnih naloga takođe se pokazala problematičnom. Analiza 500 objava koje su organizacije za provjeru činjenica označile kao netačne pokazala je da dezinformacije ne potiču isključivo od anonimnih ili nepoznatih naloga. Njih mogu širiti i novinari, politički akteri, pa čak i organizacije koje pružaju podatke, uključujući satelitske kompanije (Shahi & Mejova, 2025).

Postoji i oblik obmane koji oponaša samu metodologiju provjere. Analiza zajednice koja se na jednoj platformi bavi otvorenim izvorima pokazuje da je jedno od ključnih pitanja u ovoj oblasti razlikovanje autentičnih nalaza od dezinformacija i propagandnog sadržaja koji se predstavljaju kao nova saznanja (Niu et al., 2025). Na taj način forma istrage i jezik karakterističan za OSINT mogu postati sredstvo kojim se obmanjuju korisnici.

Dodatnu prepreku predstavlja brzina širenja informacija, koja ne zavisi nužno od namjere osobe koja ih objavljuje. Do trenutka kada se objavi provjera činjenica, većina spornih objava već je doprla do gotovo cjelokupne publike kojoj je bila namijenjena (Shahi & Mejova, 2025). Razmjere tog vremenskog raskoraka pokazuju podaci prema kojima je provjerivačima činjenica u prosjeku bilo potrebno šest dana da opovrgnu netačne tvrdnje, dok su iste objave dostizale približno 90% svog ukupnog dometa za oko 28 sati (Shahi & Mejova, 2025).

Ni naknadno uklanjanje sadržaja ne rješava u potpunosti ovaj problem. Velika većina spornih objava ostala je dostupna na platformi više od godinu dana nakon objavljivanja, dok je uklonjen samo mali broj naloga odgovornih za njihovo širenje (Shahi & Mejova, 2025). Čak i kada se sadržaj naknadno ukloni, on je do tog trenutka već mogao ostvariti najveći dio svog komunikacionog učinka.

Iz navedenog bi se mogao steći utisak da u posmatranom informacionom prostoru preovlađuje obmanjujući sadržaj. Međutim, rezultati analiziranog istraživanja ne potvrđuju takav zaključak. Neutralan stav prema objema stranama u sukobu utvrđen je u više od 80% analiziranih objava, što ukazuje na to da je u većem dijelu posmatranog uzorka preovladavao činjenični sadržaj, a ne iznošenje mišljenja (Niu et al., 2025).

Jednako bi pogrešan bio zaključak da dezinformacije dolaze isključivo sa jedne strane. Shahi i Mejova (2025) utvrdili su da su dezinformacije bile usmjerene prema različitim stranama u sukobu. Najzastupljenije su bile objave usmjerene protiv Ukrajine, ali su zabilje-

žene i dezinformacije usmjerene protiv Rusije, kao i sadržaji koji su podržavali obje strane ili se nisu mogli jasno svrstati. Ni postupanje digitalnih platformi nije bilo jednoobrazno. Rezultati istraživanja ukazuju na to da platforma nije jednako reagovala na sve vrste dezinformacija, što može upućivati na različite obrasce moderacije u zavisnosti od toga prema kome je određeni dezinformacioni sadržaj bio usmjeren (Shahi & Mejova, 2025).

Ograničenja postoje i kod alata kojima se postupak analize pokušava ubrzati. Nemkova et al. (2023) utvrdili su da je jezički model u početnoj fazi pokazivao pristrasnost prilikom prikazivanja kršenja ljudskih prava, ali da je dodatnim usmjeravanjem upita bilo moguće postići uravnoteženije rezultate. To pokazuje da i alat namijenjen olakšavanju analize može u proces procjene unijeti određeni stepen pristrasnosti.

Bez obzira na poteškoće u provjeri, sadržaj nastao na terenu može imati posljedice koje prevazilaze njegovo prvobitno objavljivanje na digitalnim platformama. Nemkova et al. (2023) ukazuju na sve veći značaj očuvanja digitalnih dokaza o mogućim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, ističući da sadržaji sa društvenih mreža već mogu imati ulogu dokaznog materijala u postupcima pred Međunarodnim krivičnim sudom. Ono što je prvobitno nastalo kao lična objava time ulazi u drugačiji sistem procjene i vrednovanja.

Taj prelaz ne odvija se odjednom. Lične priče objavljene na društvenim mrežama mogu vremenom prerasti u relevantna svjedočanstva, naročito kada ih preuzmu mediji i počnu koristiti kao materijal za dokumentovanje ratnih događaja (Divon & Eriksson Krutrök, 2025). Dokazna vrijednost, prema tome, nije nužno svojstvo samog snimka, već zavisi i od njegove naknadne provjere, kontekstualizacije i načina na koji ga koriste drugi akteri.

Upravo zato način postupanja sa digitalnim materijalom može odlučujuće uticati na njegovu kasniju vrijednost. Pendry (2017) opisuje slučaj u kojem je nastojanje da se zaštititi identitet autora uklanjanjem metapodataka sa fotografije dovelo do sumnje u autentičnost materijala. Ovaj primjer pokazuje da mjere usmjerene na zaštitu izvora istovremeno mogu umanjiti mogućnost provjere i dokaznu vrijednost digitalnog sadržaja. Tako se javlja složena napetost između zaštite osobe koja objavljuje sadržaj i očuvanja podataka potrebnih za njegovu kasniju verifikaciju.

Promjena koja se uočava prevazilazi granice ovog konkretnog slučaja. Razvoj otvorenih izvora i digitalnih platformi doprinosi postepenom slabljenju jasne granice između uloge svjedoka događaja i uloge novinara koji o tom događaju izvještava (Pendry, 2017). Dva slučaja analizirana u ovom radu pokazuju takvo pomjeranje u različitim uslovima, dok je poređenje njihovih sličnosti, razlika i posljedica predmet narednog poglavlja.

6. Dva lica građanskog svjedočenja u ratu

Oba slučaja pokazuju istu pojavu, ali pod bitno različitim uslovima. Poređenje ih zato ne treba svoditi na pitanje ko je bio uspješniji u izvještavanju, nego na pitanje šta se sa svjedočenjem događaja kada se okolnosti promijene.

Prva razlika tiče se pristupa terenu. U Gazi je nezavisan ulazak stranim novinarima onemogućen, a jedini dozvoljeni oblik prisustva bio je uz vojnu pratnju, dakle bez mogućnosti samostalnog izbora onoga što će se vidjeti. U Ukrajini pristup nije ukinut nego ograničen na pojedina područja, pa su profesionalni izvještači ostali prisutni, iako ne svuda i ne uvijek.

Druga razlika odnosi se na to ko preuzima ulogu izvora. U Gazi su to prije svega lokalni novinari koji su ostali jedini na terenu, uz civile koji objavljuju sa istih uređaja i platformi. U Ukrajini je raspon širi i obuhvata one koji su ulogu izvještača preuzeli bez ikakve pripreme. U pojedinim slučajevima sadržaj su oblikovali prema kriterijumu vidljivosti, umjesto prema provjerljivosti.

Treća razlika, i najvažnija za pitanje pouzdanosti, tiče se prirode prepreke. U Gazi glavna prepreka nije bila obmana nego pristup. Materijal je nastajao u uslovima u kojima je sam čin objavljivanja iziskivao izlaganje opasnosti, a njegova vidljivost zavisila je od odluka platformi. Problem je bio hoće li svjedočanstvo uopšte doći do javnosti. U Ukrajini je materijala bilo u izobilju, pa se problem premjestio na njegovo vrednovanje. Tamo gdje sve strane u sukobu imaju razvijene informacione kapacitete, a pojedini izvori sami priznaju spremnost da objave neistinu ako smatraju da time pomažu, provjera postaje teža nego prikupljanje.

U oba slučaja, uostalom, odluke platformi nisu bile neutralne. U jednom su ograničavale vidljivost sadržaja jedne strane, u drugom su prema jednoj vrsti spornog sadržaja postupale blaže nego prema drugoj. Uređivačka moć time se nije izgubila, nego je prešla sa redakcije na vlasnika platforme, čije odluke nisu ni javne ni jednoobrazne.

Četvrta razlika je najmanja, jer se rizici u oba slučaja poklapaju. Objavljivanje otkriva položaj onoga ko objavljuje i može poslužiti suprotnoj strani, zbog čega se u oba sukoba javlja isti odgovor, svjesno izostavljanje onoga što bi moglo naškoditi. Razlika je u stepenu. U Gazi je taj rizik neposredan i tjelesan, dok je u Ukrajini češće posredan i tiče se posljedica po druge.

Iz svega navedenog proizlazi da se građansko svjedočenje ne popravljaju samo time što uslovi izvještavanja postanu povoljniji. Ono se mijenja. Tamo gdje je pristup zatvoren, ono postaje jedini izvor i time nezamjenjivo, ali i teško provjerljivo zbog oskudice. Tamo gdje je pristup otvoren, ono postaje jedno od mnogih, pa se teškoća seli sa pribavljanja na razlučivanje.

7. Zaključak

Rad je pošao od pitanja šta se događa sa izvještavanjem iz ratne zone kada profesionalcima pristup terenu bude ograničen ili onemogućen. Odgovor koji proizlazi iz oba razmotrena slučaja glasi da izvještavanje ne prestaje, nego mijenja nosioca. Umjesto obučenog izvještača, ulogu preuzima onaj ko je već tamo.

Ta zamjena nije jednostavna. Civil donosi ono što profesionalac teško može nadomjestiti, dakle neposredno iskustvo i poznavanje sredine, ali ne donosi ono što profesiju čini profesijom, a to je postupak provjere. Pitanje pouzdanosti zato se ne rješava ni potpunim prihvatanjem ni odbacivanjem takvog sadržaja, nego vrednovanjem u svakom pojedinačnom slučaju. Poređenje je pokazalo i da povoljniji uslovi rada tu teškoću ne uklanjaju, nego joj mijenjaju oblik.

Ograničen pristup terenu ima, međutim, i posljedice koje nadilaze sam čin izvještavanja. Analiza medijskog izvještavanja pokazuje da je rat u Ukrajini u većini posmatranih zemalja dobijao znatno više medijske pažnje od rata u Gazi, pri čemu je ta razlika bila posebno izražena u državama koje se nalaze u neposrednoj blizini ukrajinskog ratišta (Dumitrescu, 2026). **Ovakav nesrazmjer u medijskoj pažnji otvara pitanje razloga koji su mogli uticati na različit obim i intenzitet izvještavanja o ova dva sukoba.**

Kao jedan od mogućih razloga za manji obim izvještavanja o Gazi, autorka izdvaja ograničenu dostupnost provjerljivih informacija iz ratnog područja (Dumitrescu, 2026). Isti nesrazmjer osjeti se i u samom istraživanju. O sukobu u Ukrajini postoji znatno više dostupnih naučnih radova nego o sukobu u Gazi, što se odrazilo i na obim dva poglavlja ovog rada. Ta razlika nije metodološki propust nego posljedica onoga što rad opisuje.

Konačno, veći broj svjedoka ne podrazumijeva nužno i srazmjerno veći uticaj. Iako se broj učesnika koji doprinose stvaranju znanja o ljudskim pravima povećava, njihov uticaj i mogućnost da njihov glas bude jednako zastupljen u javnom prostoru ne rastu istim intenzitetom (McPherson i dr., 2019).

Građansko svjedočenje, dakle, ne predstavlja zamjenu za profesionalno izvještavanje niti njegov nastavak drugim sredstvima. Ono nastaje kao odgovor na njegovo odsustvo, sa svim ograničenjima koja iz toga proizlaze. Njegova vrijednost ne mjeri se time koliko nalikuje novinarstvu, već činjenicom da bez njega o pojedinim događajima možda ne bi ostao nikakav trag.

Literatura

- Andén-Papadopoulos, K. (2014). Citizen camera-witnessing: Embodied political dissent in the age of “mediated mass self-communication”. *New Media & Society*, 16(5), 753–769. <https://doi.org/10.1177/1461444813489863>
- Bareikytė, M., & Makhortykh, M. (2025). Digitally witnessable war from pereklychka to propaganda: Unfolding Telegram communication during Russia’s war in Ukraine. *Media, War & Conflict*. <https://doi.org/10.1177/17506352241255890>
- Divon, T., & Eriksson Krutrök, M. (2025). The rise of war influencers: Creators, platforms, and the visibility of conflict zones. *Platforms & Society*, 2, 1–18. <https://doi.org/10.1177/29768624251325721>
- Dumitrescu, D. (2026). How does war look like on the European mainstream media Facebook? A large-N comparison of the media Facebook posts covering Ukraine and Gaza in 24 European countries in spring 2024. *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/14614448251413689>
- Fahmy, S. S., Salama, M., & Alsaba, M. R. (2024). Shattered lives, unbroken stories: Journalists’ perspectives from the frontlines of the Israel–Gaza war. *Online Media and Global Communication*, 3(2), 151–180. <https://doi.org/10.1515/omgc-2024-0012>
- Horoub, I. (2023). Understanding media empowerment: Citizen journalism in Palestine. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 32. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01526-z>
- Khamis, S., & Dogbatse, S. (2024). The Gaza war coverage: The role of social media vs. mainstream media. In *IEMed Mediterranean Yearbook 2024*. European Institute of the Mediterranean. <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2024/09/Gaza-War-Coverage-Social-Media-Mainstream-Khamis-Sena-IEMedYearbook2024.pdf>
- McPherson, E., Guenette Thornton, I., & Mahmoudi, M. (2019). Open source investigations and the technology-driven knowledge controversy in human rights fact-finding. In S. Dubberley, A. Koenig, & D. Murray (Eds.), *Digital witness: Using open source information for human rights investigation, documentation, and accountability*. Oxford University Press.
- Murrell, C. (2018). The global television news agencies and their handling of user generated content video from Syria. *Media, War & Conflict*, 11(3), 289–308. <https://doi.org/10.1177/1750635217704224>
- Nemkova, P., Ubani, S., Polat, S. O., Kim, N., & Nielsen, R. D. (2023). *Detecting human rights violations on social media during Russia-Ukraine war* [Preprint]. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2306.05370>

- Niu, J., Stillman, M., & Kruspe, A. (2025). *OSINT or BULLSHINT? Exploring open-source intelligence tweets about the Russo-Ukrainian war* [Preprint]. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2508.03599>
- Pendry, R. (2017). Partiality, patriotism and propaganda: Aggregating local news sources in Ukraine. In R. Sanz Sabido (Ed.), *Representing communities: Discourse and contexts* (pp. 199–216). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65030-2_11
- Pitman, L., & Walsh, L. (2025). Policy considerations of open-source intelligence: A study of Bellingcat's online investigation patterns (2014–2024). *International Journal of Cybersecurity Intelligence & Cybercrime*, 8(2), 46–59. <https://doi.org/10.52306/2578-3289.1202>
- Rauchfleisch, A., Artho, X., Metag, J., Post, S., & Schäfer, M. S. (2017). How journalists verify user-generated content during terrorist crises: Analyzing Twitter communication during the Brussels attacks. *Social Media + Society*, 3(3). <https://doi.org/10.1177/2056305117717888>
- Reporters Without Borders. (2025, October 21). *RSF appeals to Israeli Supreme Court against media blackout imposed on Gaza*. <https://rsf.org/en/rsf-appeals-israeli-supreme-court-against-media-blackout-imposed-gaza>
- Reporters Without Borders. (2026, January 26). *At Israeli Supreme Court hearing RSF condemns the ongoing ban on international journalists' access to Gaza*. <https://rsf.org/en/israeli-supreme-court-hearing-rsf-condemns-ongoing-ban-international-journalists-access-gaza-which>
- Shahi, G. K., & Mejova, Y. (2025). Too little, too late: Moderation of misinformation around the Russo-Ukrainian conflict. In *Proceedings of the 17th ACM Web Science Conference 2025* (pp. 379–390). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3717867.3717876>
- Weimann-Saks, D., Elishar, V., & Ariel, Y. (2026). Journalistic norms on Telegram: Ethical dilemmas covering the 2023–2025 Israel-Hamas war. *Journal of Media Ethics*, 41(3), 123–142. <https://doi.org/10.1080/23736992.2025.2560892>